

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
יג	תודות
1	פרק ראשון: ביון, ויניקוט והממד הלירי של המרחב הפוטנציאלי
14	פרק שני: המתהווה, המתמשך והלירי
28	פרק שלישי: המשמעות הפילוסופית והאנושית של הממד הלירי
38	פרק רביעי: העצמי המתהווה והעצמי המתמשך בראי התפתחותי
	פרק חמישי: 'יְשֵׁנָה וְחִמְשֵׁת חוֹשֵׁף עֲרִים': עיון בשירו של
45	אוקטביו פאס 'שְׁמֵעֵינִי כְּשׁוֹמֵעַת גֶּשֶׁם' כמדגים את היחס בין המתהווה והמתמשך בתוך המרחב הנפשי
	פרק שישי: השפעת האינטראקציה בין העצמי המתהווה והעצמי
49	המתמשך על התפתחות האישיות הסכיוואידית והגבולית
60	פרק שביעי: מתקפות על חיבורים כמתקפות על כינון הממד הלירי
	פרק שמיני: 'אֶל מַעְבַּר לְקוֹ הַיְקִיפָה': האינטראקציה הממאירה בין
69	היסוד המתהווה והיסוד המתמשך של העצמי ב'מיכאל שלי' מאת עמוס עוז
	פרק תשיעי: 'לקרוא בשמו של הלא-קיים': מלנכוליה כאָבל
76	על אובייקט אפשרי
	פרק עשירי: מירושלים של מטה לירושלים של מעלה: הממד הלירי
86	של האבל בנובלה 'שליחותו של הממונה על משאבי אנוש' מאת א.ב. יהושע
92	פרק אחד עשר: על ליריות, ידיעה ואהבה

פתח דבר

אני יושב וקורא בספרו של משורר. יש הרבה אנשים באולם, אבל אין חשים בהם. הם בתוך הספרים. יש שהם נעים בינות לדפים, כמו אנשים ישנים המתהפכים בין שני חלומות. הה, כמה טוב להיות בין אנשים השקועים בקריאה. מדוע אין הם כך תמיד? אפשר לגשת אל אחד מהם ולנגוע בו קלות: אין הוא מרגיש דבר. ואם תוך כדי קימה דוחפים את השכן דחיפה קלה ומתנצלים, ינענע בראשו לעבר הכיוון שממנו הגיע הקול, יהפוך את פניו ולא יראה דבר, ושערו כשערו של איש ישן. כמה כל זה משרה נעימות. ואני יושב ויש לי משורר. עד כדי כך היטיב עמי הגורל. אולי שלוש מאות קוראים מצויים כרגע באולם, אבל לא יתכן שלכל אחד מהם יהיה משורר. אין בנמצא שלוש מאות משוררים. אבל ראָה איזה גורל: אני, אולי העלוב בין כל הקוראים האלה, איש מארץ זרה: לי יש משורר.

מתוך 'רשימותיו של מלטה לאורידס בריגה',

ריינר מריה רילקה (תרגום: עדה ברודסקי), עמ' 30

את כתיבת עבודת המחקר שעליה מבוסס ספר זה הניעה התהייה אחר ממד נפשי שאני חשה בקיומו מאז ומעולם. אין מדובר באותה איכות נפשית שמתוכה נוצרת דווקא שירה הנכתבת על ידי משוררים. מדובר בממד שאינו רק מצוי בכל נפש אלא גם מתְנָה במובן בסיסי ביותר את הקיום הנפשי. לא בכישרונו של המשורר להתבונן בקיומו, אלא באותו ממד שֶׁר של כל אדם באשר הוא, המאפשר את הקיום הזה עצמו. ספר זה איננו מבקש אפוא לעסוק במשורר שיש לכל אחד מאתנו, אלא במשורר שישנו בכל אחד מאתנו.

מראשיתה עסקה הפסיכואנליזה באופנים שונים ומזוויות שונות בניסיון למפות את החוויה הנפשית. משנותיהם התאורטיות של שני הוגים פסיכואנליטיים מרכזיים שימשו נקודת מוצא לרעיונות ספר זה. הראשון שבהם הוא וילפרד ביון (Bion), שעסק בהיבטים שונים של הדעת וברוך שבה פועלים היבטים

מסוימים באופן המקרב אותנו אל האמת והיופי (הקשורים זה בזה), בעוד היבטים אחרים פועלים באופן המתקיף את החשיבה. בין השאר תיאר ביון את הנפש האנושית כמורכבת מהיבט מתהווה ומהיבט מתמשך, תוך שהוא מדגיש את האינטראקציה ביניהם על מגוון פניה כאחראית על היכולת האנושית לשאת התפתחות ושינוי. התאורטיקן השני הוא דונלד ויניקוט (Winnicott), שכתבתו המקורית עסקה בחוויית הסובייקטיביות האנושית כנוצרת בתוך מרחב פוטנציאלי שבתוכו מתקיימת דיאלקטיקה מתמדת בין הפנים והחוץ. חיבור זה מציע זווית התבוננות המתארת את תהליך יצירת המרחב הפוטנציאלי מנקודת המבט הביוניאנית של האינטראקציה בין היסוד 'המתהווה' לבין היסוד 'המתמשך' של העצמי. האינטגרציה בין שני היסודות הללו היא המכוננת את הממד הלירי של המרחב הפוטנציאלי, ולמעשה את הנפש עצמה כמרחב.

מהם העצמי המתהווה והעצמי המתמשך? – העצמי המתהווה, או היסוד המתהווה של העצמי, הוא אותו יסוד התופס את העולם ואת העצמי בתוכו כמשתנים ללא הרף, כבלתי ניתנים להסבר על פי כללים משותפים וכבלתי צפויים. לו יכולנו לבודד את המציאות כפי שהיא נלכדת בפריזמה של העצמי המתהווה היינו מוצאים עצמנו מול משהו שאינו רק גחמני ופרטי (כלומר סובייקטיבי), אלא גם בלתי ניתן לתפיסה נקודתית ולכן בלתי ניתן להגדרה. במילים אחרות, המציאות כפי ש'לוכד' אותה העצמי המתהווה אינה ניתנת ללכידה כלל, משום שהיא מתהווה באופן מתמיד. העצמי המתמשך, מנגד, הוא אותו יסוד בעצמי האחראי על תפיסת העולם כרציף, כצפוי וכניתן להסבר על פי כללי הסיבתיות, הזמן והמרחב.

בשום רגע בעולם אין לבודד את שני אופני החוויה הללו, המתהווה והמתמשך, זה מזה. אין הם רק מתקיימים במקביל בתוך הנפש האנושית אלא גם מקיימים ביניהם אינטראקציה. ואינטראקציה זו היא המעניינת אותי ביותר, משום שאופייה ואיכותה קובעים את מידת האינטגרציה האפשרית ביניהם ולכן גם את איכות כינונו של הממד הלירי. ככל שמדובר באינטראקציה קונסטרוקטיבית יותר כך מתאפשרת מידה גדולה יותר של אינטגרציה בין הפן המתהווה והפן המתמשך, וככל שמידת האינטגרציה גדולה יותר כך מכונן בנפש ממד לירי בעל איכות גבוהה יותר.

מהו אפוא הממד הלירי של הנפש? – הממד הלירי הוא אותו ממד ההופך את הנפש ממישור ששני ציריו הם הציר המתהווה והציר המתמשך של החוויה – למרחב המכיל שני צירים אלה באינטגרציה. חוויית הפנים הנוצרת באמצעות האינטגרציה הזו היא למעשה חוויית העצמיות: חווייתנו את עצמנו כבעלי גבול, עומק ומשמעות. מדובר באותו ממד נפשי המאפשר לנו להפוך את עובדות חיינו לסיפור הניתן לא רק לחוויה אלא גם לזיכרון, כלומר לרצף

חזוייתי שיש לו בעת ובעונה אחת קווי מתאר ועומק, יציבות ותנועה, עגינות המבוססות על בוחן מציאות ועגינות המושגות על היכולת לזהות בדברים איכות חד-פעמית ופרטית.

מדוע לירי ולא פואטי? – הלירי, כפי שאני תופסת אותו, הוא מיזוג של הפואטי והפרוזאי. היסוד הפואטי של השפה הוא אותו יסוד היוצק משמעות פרטית לתוך כל מילה הקיימת בשפה המשותפת. לעומתו משתמש היסוד הפרוזאי במילים על פי איכויותיהן המשותפות ולכן גם מאפשר דו-שיח. כל דו-שיח מכיל יסודות פואטיים ויסודות פרוזאיים במינון משתנה, בהתאם לאופי הקשר בין שני הדוברים, למידת האינטימיות של הסיטואציה ולנסיבות הקשורות במקום ובזמן. אם שפתו של העצמי המתהווה היא שפה פואטית, ואילו שפתו של העצמי המתמשך היא שפה פרוזאית – הלירי הוא אותו 'חיתוך דיבור' נפשי המצליב את שתי השפות. במילים אחרות, העצמי המתמשך הוא האחראי בתוך הנפש על קווי המתאר של המרחב בעוד העצמי המתהווה מופקד על התנועה המתמדת בתוכו. העצמי המתהווה הוא האחראי על הפנמת העולם כתופעה ייחודית, בלתי ניתנת להסבר, בעלת איכויות המשתנות תדיר, ואילו העצמי המתמשך הוא האחראי על הפנמת העולם כתופעה משותפת, יציבה, הניתנת להמשגה והידברות. החיתוך בין שתי השפות הנפשיות הללו, או בין שני אופני הקיום הללו, הוא המאפשר לנפש את החוויה השלמה של עצמה ושל העולם.

על מנת לרדת לעומקו של המושג 'ממד לירי' אתאר תחילה כיצד מופנמים בנפש היסוד המתהווה והיסוד המתמשך. בהמשך אתאר את היחס בין המתהווה והמתמשך בתוך הקשר הראשוני של התינוק עם האם ואת המשמעות הפתולוגית של הפגיעה באינטגרציה בין המתהווה והמתמשך הן בתוך הקשר הזה והן בתוך מבנה העצמי. בהמשך אדון במושגים 'עצמי אקטואלי' ו'עצמי אפשרי' וביחס ביניהם כנגזר מתוך האינטראקציה בין העצמי המתהווה והעצמי המתמשך. לבסוף אדון ברלוונטיות של מושג הממד הלירי לשלוש היכולות החשובות ביותר לקיום הנפשי: היכולת להתאבל, היכולת לדעת והיכולת לאהוב. על מנת להדגים את רעיונות הפרקים השונים אדון ביצירות מגוונות מתחום השירה והפרוזה. הבחירה להדגים מתוך הספרות אינה קשורה רק באהבתי לספרות. היא נובעת מן ההבנה שאין נציג ראוי ממנה להדגמת כוחה של הליריות האנושית.

'ואני יושב ויש לי משורר', כותב רילקה. 'עד כדי כך היטיב עמי הגורל'. אכן מי שיש לו משורר בתוך נפשו לא זו בלבד שהגורל היטיב עמו אלא שגורלו בידיו. המשורר, או הממד הלירי של הנפש, הוא החופש לחלץ מתוך מגבלות קיומנו האקטואלי אותו אופק נפשי המכונן ב־זמנית הן את המרחב, והן את תנועת החיים בתוכו.